

SZEMPONT

IRODALOM ÉS FORRADALOM (III.)

PETAR VUKOV

IRODALMI KRITIKÁNKRÓL

*Akinek van önismerete, erősebb,
mint akinek nincsen.*

(Hegel)

Ez az írás explicite tendenciózus akar lenni: megkísérli (mint ahogyan más szövegek és szóbeli megnyilatkozások, hogy ne mondjam, lamentációk is megpróbálták ennek előtte) fölmérni és megvilágítani műkritikánk mai állapotát Vajdaságban, s még inkább Szabadkán. Gondolataim azonban, természetszerűleg, jobbára az irodalmi kritikára összpontosulnak majd, miután, érthető okoknál fogva, az irodalmi életet sokkal jobban ismerem. Bízom benne, hogy egy ilyen kezdeményezés előbb-utóbb mégiscsak elnyeri a nem kis létszámú becsületes és okos műalkotók pártfogását, s akkor a megismerés felülkerekedésének folyamata egyszerre feltartóztathatatlaná válik.

Térjünk hát azonnal a tárgyra. Fejtegetéseimben persze bizonyos konkrét adatokkal is kénytelen leszek előhozakodni. Kezdjük mindjárt egy — nyugodtan mondhatjuk — mutatós számadattal: a Vajdasági Íróegyesületnek jelenleg több mint 160 tagja van! Több mint 160 társadalmilag elismert író! És talán még egyszer annyi jelölt, aki maholnap ugyancsak megkapja majd az írók hivatalos státusát. Egy másik adat: habár az írók egyesületének mintegy 100 tagja Újvidéken él, ez még nem azt jelenti, hogy székvárosunk a tartomány egyetlen irodalmi és művészeti központja (noha a metropolizációnak bizonyos jelenségei csakugyan léteznek). Ellenkezőleg: Versecen, Zrenjaninban, Szabadkán, Zomborban, Pancsován és Kikindán is (hogy csak ezeket említsük) igen sok (mintegy 60) író él, s jelentős irodalmi élet, műalkotói tevékenység zajlik. Nem csekély műtörténeti hagyományaik alapján ezek a városok jól ismeretek az egész országban... És egy harmadik adat, talán a legjelentősebb: Vajdaságban nagyon sok irodalmi folyóirat és más rendszeres kiadvány jelenik meg, és számos kiadóház működik (ami jó, mert ne feledjük, akárhány is 'enne, egyik sem volna fölösleges). Említsük meg csupán azokat a folyóiratokat, amelyeket kapásból felsorolhatunk: *Letopis Matice srpske, Híd, Polja,*

Új Symposion, Rukovet, Üzenet, Létünk, Ulaznica, Dometi, Novi život, Lumina, Svetlost... Kiadók és kiadóházak: Matica srpska, Forum, Minerva, Osvit, Eletjel, Ugao, Ulaznica, Stražilovo, Kairos, Rusko slovo, Obzor, Libertatea, Új Symposion...

Mindezek közismert tények. Említést érdemelnek azonban ez alkalommal is, mert jól szemléltetik a Vajdaságban élő nemzetek és nemzetiségek irodalmi életének gazdagságát és sokoldalúságát. Láthatjuk tehát, hogy tartományunknak viszonylag sok írója van, közöttük a jó és kiváló írók száma sem csekély, s ezek az írók alkotnak, írnak és megjelennek (mert van hol megjelenniük). Írnak és megjelennek... de, sajnos... (s csak most érkezünk el a probléma velejéhez), hogy miről írnak, magukról az alkotásokról úgyszólván senki semmit nem mond. Igazi — komoly, mélyreható, argumentált, maxista beállítottságú — irodalmi kritika jóformán nincs is ebben a környezetben. Vagy, ha valakinek így jobban tetszik, túlságosan kevés van. Azt azonban meg kell állapítanunk, hogy a vajdasági nemzetiségek irodalma esetében — tudomásom szerint legalábbis — a helyzet e tekintetben sokkal kedvezőbb; a jugoszláviai magyar irodalomban pedig, úgy tűnik, a kritika rendkívül fejlett műfaj. Amikor tehát azt állítjuk, hogy Vajdaságban gyenge lábakon áll a műkritika, akkor elsősorban arra a kritikai ténykedésre gondolunk, amelynek talaját a szerbhorvát nyelvű irodalom képezi.

Szerbhorvát nyelven évente mintegy 15—30 új könyv jelenik meg a vajdasági írók (feltételes terminus) tollából. Ha viszont átnézzük a folyóiratokat, azonnal észrevesszük, hogy a kritika még csak fel sem jegyzi mindegyiket, nemhogy elemzésével és értékelésével a mélyükre hatolna. A *Letopis Matice srpske, Polja, Ulaznica* és *Rukovet* c. folyóiratokban, amelyek mindig szívesen helyt adnak a rövid lélegzetű kritikának és esszének, gyakran találkozhatunk többé-kevésbé sikeresen megfogalmazott kritikai szövegekkel, amelyek a mai jugoszláv írók, a fiatalabbak és idősebbek könyveivel foglalkoznak. Nagyon ritka viszont az olyan kritikai megnyilatkozás, amelyben vajdasági kritikusok vajdasági írók műveiről értekeznek. Az idősebb írók munkásságát még megismerhetjük valahogy, de a fiatalabbakról úgyszólván egy sor sem jelenik meg. Annak idején, öt-hat évvel ezelőtt, amikor Pero Zubacnak még *Irodalmi névjegyzék* címmel állandó rovata volt a *Polja* c. folyóiratban, a fiatalabb vajdasági írónemzedék is reménykedhetett, hogy személyében megkapja a maga kritikusát, a rovat azonban rövid életűnek bizonyult, és Zubac is jobbára csak a zágrábi és a belgrádi fiatalokkal foglalkozott. A középső nemzedékhez tartozó kritikusok közül, ha jól tudom, csak Draško Redjep követte egy ideig figyelemmel a fiatalabb írók munkásságát. Pera Milosavljevićnek, Vasilije Kalezićnek, Miroslav Egerićnek és a többi kisszámú tapasztalt kritikusnak egészen más irodalmi preokkupációja és affinitása van. Megállapítottuk már mindjárt valahol előljáróban, hogy a Vajdasági Íróegyesületnek 160 tagja van. Ami viszont elsődleges fontosságú lenne, olyan kritikus, aki kizárólag műbírálattal foglalkozna, alig található ebben a környezetben. Sőt, még csak azok a költők és prózairók sincsenek sokan, akik »ütközben«, mellékesen kritikával is foglalkoznak. Egy szóval — a helyzet szinte kétségbeejtő. Be kell látnunk tehát, hogy nem kizárólag a folyóiratok felelősek, amiért oly kevés bennük az értékelő szó az itt élő írók munkáiról, mert elsősorban az a baj, hogy túl kevés a kritikus. Ha képletesen akarnánk kifejezni irodalmi életünk mai állapotát, akkor olyan

kerthez kellene hasonlítani, amelynek nincsen kertésze. Tudjuk, hogy ez mit jelent. A dudva könnyen és gyorsan elburjánzik, ha nincs kertész, aki a gyomot irtja.

Miért nincs elég kritikusunk? Egyik oka ennek mindenképpen az, hogy nem mindenki lehet műbíráló. Hiszen a bírálat gyakorlása kétségtelenül felelősségteljes erkölcsi cselekvés, amelyhez úgyszólván komplett egyéniség kell, olyan, aki képzett, okos, szenzibilis, elemző hajlamú, becsületes, bátor és tapasztalt. Ilyen emberekből soha sincsen elegendő. A másik ok talán abban rejlik, hogy a kritikát még most sem ösztönözzük kellőképpen, sem anyagilag, sem erkölcsileg. Nem emlékszem például, hogy mikor írtunk ki, egyáltalán írtunk-e ki valaha pályázatot az említett folyóiratok valamelyikében rövid műbírálatra, esszére vagy értekezésre a vajdasági írók műveivel kapcsolatban. Pedig a kritikusokat, kiváltképpen a fiatalokat, minden lehető módon ösztönözni kellene. A mai kedvező irányú társadalmi mozgások és folyamatok mindenestre lehetővé teszik a kritika gyorsabb fejlődését, sőt meg is követelik ezt tőlünk. Ilyen szempontból helyénvaló lépésnek tartjuk többek között azt is, hogy a Vajdasági Íróegyesület kebelében létrejött a kritikusok szakosztálya. Eggyel több lehetőség a mai állapotok túlhaladására. Emellett meggyőződésünk, hogy ma már a folyóiratok is megértik: ha nem kritikai hozzáállással vesszünk részt az irodalmi életben, akkor csupán szemlélői lehetünk a jelenlegi időknél és eseményeknek, nem pedig részesei. A »folyóirat« már elnevezésében is kifejezi az időszerűség imperativusát, de nem passzív, hanem nagyon is aktív értelemben. Ezért meggyőződésünk, hogy a változásnak ezen a téren rövid időn belül be kell következnie.

Az elején megígértem, hogy írásomban a szabadkai helyzetképet is felvázolom a téma szempontjából. Mindenekelőtt néhány adat a város művészi arculatáról. Mindenki tudja, Vajdaság határain kívül is, hogy Szabadka rendkívül gazdag kulturális-művészeti hagyományokkal rendelkezik. A város falai között jelenleg is nagyon élénk, roppant sokrétű művészi aktivitás folyik, s ezért joggal tekintjük Újvidék után a tartomány legjelentősebb kulturális központjának. Művelődési intézményei közé tartozik a *Népszínház*, egy magyar és egy szerbhorvát társulattal; a *Gyermekszínház*, amely ugyancsak két nyelven működik; a *Képzőművészeti Találkozó* mint szövetségi jellegű intézet; a *Rukovet* folyóirat, amely ez év májusában ünnepelte folyamatos megjelenésének 20. esztendejét; az *Osvit* kiadó, amely 15 éves múltra tekint vissza; az *Üzenet* folyóirat, valamint az *Életjel* irodalmi élőlíra és kiadó magyar nyelven; a *Munkásegyletem*, amely szintén foglalkozik kiadással; a *Városi Múzeum*; a *Kultúra Székháza*; az *Ifjúsági Otthon* — külön kiadói tevékenységgel; a *Városi Könyvtár*; számos intézmény, egyesület és együttes a gazdag és színvonalas zenei élet fenntartására; a képzőművészek és az írók községi szakosztálya; a művelődési egyesületek egész sora élénk és sokoldalú műkedveléssel stb. stb. Imponáló helyzetkép, amire mindenképpen büszkék lehetünk.

Mindezek a művelődési intézmények és egyesületek, illetve a bennük dolgozó alkotók évről évre nagyszámú jelentős és színvonalas műalkotást hoznak létre, amelyek nem csupán a nagyközönség igényét kívánják kielégíteni, hanem arra is számítanak, hogy releváns kritikai értékelések kövessék, fölemelve vagy megtagadva őket. Sajnos azonban a műbírálathoz Szabadkán sem tart lépést az alkotómunkával. Arra sem képes, hogy mindenről szót ejtsen, hát még arra, hogy megfontolt értékeléseket hozzon! E sorok írója jelen pillá-

natban egyetlen személyt sem tudna említeni, akire rá lehetne mondani, hogy valamely művészeti ágban elismert, szakszerű, autoritatív kritikai tevékenységgel foglalkozik. Tudja és érzi ezt városunk sok alkotóművésze, de a következmények talán legkifejezettebben a folyóiratok szerkesztésében nyilvánulnak meg.

Amik figyelemmel kísérik a *Rukovet*, a *Subotičke novine* és a *Szabackai Rádió* tevékenységét, könnyen észrevehetik, hogy a kritikai írások szerzői nagyjából ugyanazok mind a három szerkesztőségben. Nyilván fölösleges lenne a felsorolás: egyik kezünkön is megszámálhatnánk őket. Itt is csak a régi nótát fújhatjuk tehát: alig néhány ember *foglalkozik* kritikával. Így mondhatjuk, *foglalkozik*, mert hogy valakit is közülük teljes bizottsággal kizárólag kritikusknak minősíthetnénk, azt nem merném állítani. Az irodalom területén (ezt könnyen észrevehetjük a *Rukovet* oldalain), minthogy nincsenek kritikusok, egyre gyakrabban maguk a költők írnak bírálatokat. Ez önmagában véve, persze, jó és hasznos dolog (hiszen ily módon is tökéletesítik költői érzéküket, és gyarapítják tudásukat a költészetről), de ezzel még, sajnos, nem oldhatjuk meg az égető kérdést, nem pótolhatjuk teljes mértékben a mélyreható, tudományos igényű, a marxista beállítottságú kritika hiányát, amivel értékelni tudnánk alkotónk művészi tevékenységét.

Néhány művészi ágazatban, mint pl. a képzőművészetben és a zenében, egyáltalán nincsenek kritikuskaink. Pedig a képzőművészeti és zenei élet Szabackán rendkívül magas színvonalú, s mindenképpen megérdemelné a rendszeres és igaz értékelő szót. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a szabackai képzőművészekről és zeneművészekről sokkal többet írnak Szabackán kívül, mint idehaza. Más művészi ágazatoknak pedig már hosszú évek óta csupán egy „kertészük” van, ami, be kell látnunk, nem elégséges. Nem elégséges annál az egyszerű oknál fogva, mert ilyen esetben elmarad a gyümölcsöző véleményharc, nem ütköznek egymással az esztétikai nézetkülönbségek, ami pedig egyik döntő előfeltétele a gyorsabb fejlődésnek a művészi életben.

Irodalmi téren a helyzetkép megközelítően a következő: városunkban a Vajdasági Íróegyesületnek mintegy húsz tagja él, s legalább még annyian vannak azok, akik már-már az egyesület küszöbén érezhetik magukat. Nem egészen 50 százalékuk szerbhorvát nyelven ír. Fennállásának 15 éve alatt az *Osvit* kiadó megközelítőleg száz könyvet jelentetett meg a szabackai írók tollából. E könyvek közül azonban nagyon kevés fölött mondtunk megfelelő elemzésen alapuló komoly és hozzáértő értékítéletet; kevés itteni író mondhatja el magáról, hogy az alkotómunka járt és járattan utain gyakorta találkozott a kritika irányadó segítségével. Ha azt mondjuk, hogy a szabackai írók megközelítőleg sem jutottak el olyan eredményekhez, amilyenekre lehetőségük lett volna — ennek mindenképpen az az oka, hogy egyetlen autentikus kritikusk sem volt, aki értékelni tudta, akarta és merte volna alkotásaikat. Értékelni — de nem helyileg, elszigetelten, hanem — a teljes jugoszláv irodalomhoz mérve, mert kizárólag így juthatunk el az igazi, tárgyilagos értékítéllethez. A művészet szellemétől mindig távol estek a leszűkített keretek és az elnéző magatartásformák; csak a szépség és az igazság lehet vele egyenértékű. Ezért minden kritikusknak ezekből a premisszákból kellene kiindulnia.

Tudatában vagyunk természetesen annak is, hogy nem elég csupán méltatlankodásunkat kifejezni a jelenlegi állapotok fölött, hanem tenni is kell valamit túlhaladásuk érdekében. A *Rukovet* szerkesztőségében az a tervünk, hogy a jövőben másként viszonyulunk a kritikához. Elképzeléseink szerint, töb-

bek között, már a következő számokban sorozatot indítunk a szabadkai írók bemutatására. Nem csupán arcélüket festenénk meg, de eddigi munkásságukat is értékelnénk. Minthogy a *Rukovet* nyitva áll egész irodalmunk előtt, remélhetőleg jól együttműködhetünk majd más környezetek kritikusaival is. Szeretnénk, ha folyóiratunkban a kritika és az esszé több helyet foglalna le; élénkebb, időszerűbb lenne. Említsük meg itt azt is, hogy a Szabadkai Munkás-egyetem — a Rukovettel együttműködve — őszre előadássorozatot kíván indítani a műbírálat területéről. Az előadások megtartására ismert jugoszláv irodalmi, képzőművészeti, színházi, film-, zenei és más kritikusokat kérnének föl. Azokon kívül, akik közvetlen kapcsolatban állnak a művészetekkel és a kultúrával, jó lenne meghívni az előadásokra az érdekelt tanügyi dolgozókat is. Egyszóval az elkövetkező időben az eddiginél sokkal tervszerűbben és rendszeresebben kellene ápolnunk és fejlesztenünk a műkritikát, s a fiatal (potenciális) kritikusokat a világ és a művészetek marxista szemlélete szellemében kellene nevelnünk és tanítanunk. Persze, akárcsak az emberi ténykedés más jelentősebb területein, ezen a téren sem számíthatunk gyors eredményekre. Fontos, hogy türelmesen, kitartóan és szakszerűen dolgozzunk a kitűzött cél elérésén.

Amikor a vajdasági, illetve szabadkai művészek alkotásait értékelő kritika szükségessége mellett szállunk síkra, ezt semmiképpen sem valamilyen negatív előjelű felbuzdulás alapján — lokálpatriotista, regionalista s más hasonló alapon tesszük (mert az ilyen hozzáállásnak semmi köze sem lenne az igazi művészethez). Kizárólagos okunk az, hogy a kritika hiányát a vajdasági alkotók nagy hátránynak érzik. Irodalmunk elemző értékelése és áttekinthető bemutatása érdekében eddig valóban keveset tettünk, és amikor, például Belgrádban, megjelenik egy antológia (mint amilyen, mondjuk, A. Petrov antológiája a *De/o* januári számában), a vajdasági írók haragszanak, hogy kimaradnak belőle. Az antológiák elkészítése nagyon komoly, felelősségteljes és kockázatos vállalkozás (kiváltképpen amikor a jelenkorra és a kortársakra vonatkozik), de azért az mégiscsak feltűnő, hogy eddig még egyetlen vajdasági kritikus sem mert összeállítani és megindokolni egy antológiát például a vajdasági költők terméséből.

Az írók kritikusokat keresnek. Vagy, netán, fordítva?

NAGY Mária fordítása